

Tillit - en forutsetning i inkluderingsarbeid overfor funksjonshemmede på ordinære fritidsarenaer.

Paper til konferansen:

1.nasjonale konferanse om forskning om funksjonshemmede

Full deltakelse og likestilling for funksjonshemmede – hva kan forskningen bidra med?

Lillehammer 20. – 21. september 2004.

Anders Midtsundstad

anders.midtsundstad@kristiansand.kommune.no

Prosjektavdelingen

Kristiansand kommune

Innledning.

Mitt paper knytter seg til arbeidet med for å inkludere mennesker med ulike bistanndsbehov inn i ordinære fritidsorganisasjoner i Kristiansand kommune. Vi har i dette arbeidet utarbeidet en ny arbeidsmetode hvor tilhørighet, selvrealisering og selvbestemmelse er viktige mål å nå resultater til i tråd med brukerens egne ønsker og forutsetninger.

Hovedmålsetningen er at den enkelte skal oppnå en verdsatt sosial rolle i sitt nye nettverk.

Gjennom vårt arbeid har vi fått økende forståelse for at en ikke kan lykkes med å nå målsetningene uten at aktørene i inkluderingsprosessen har tillit til hverandre. Et slikt tillitsforhold kan vi bare utvikle til hverandre gjennom interaksjonen i en samhandling. Her tas det utgangspunkt i det første møte mellom brukeren og tilretteleggeren fra organisasjonen. Det redegjøres for tillitsbegrepet slik det forstås av Luhmann og Løgsstrup. De står for to ulike forståelser som vi opplever gir viktig kunnskap i dette arbeidet.

Presentasjon av arbeidsmetoden Fritid med bistand.

Arbeidet med å utvikle en plan for å inkludere funksjonshemmede på slutten av 1990 årene avdekket et behov for en arbeidsmetode, som i praksis kunne gi funksjonshemmede som ønsker det muligheter til å få en verdsatt sosial rolle i ordinære fritidsorganisasjoner. Det var viktig å utvikle et metodeverktøy som ga både tjenesteyter og tjenestemottaker forutsigbarhet og trygghet i arbeidsprosessen fram mot inkludering. Gjennom et forprosjekt ble metoden «Fritid med bistand» utviklet og senere prøvet ut i et 3 årig prosjekt med støtte av statlige midler. Målet var å utvikle en systematisk metode som kunne gi de funksjonshemmede som ønsker det, en mulighet til å bli inkludert i ordinære fritidsaktiviteter med bakgrunn i sine ønsker, behov og forutsetninger (Midtsundstad 1998, Midtsundstad 2000).

Fritid med bistand har i Kristiansand kommune blitt et ordinært alternativ til bruk av tradisjonelle støttekontakter og arbeidsmetoden benyttes i dag innenfor både barnevern, sosial, omsorg, helse, rustjenesten og fritidsetaten. Metoden bygger på metodikken i «supported employment» som i Norge er bedre kjent under navnet «arbeid med bistand». Metoden kan inndeles i følgende arbeidsprosess (kortversjon):

1. Uforpliktende informasjonsmøte med den enkelte bruker hvor prosjektet informerer om hva som kan tilbys.
2. Kartlegging av interesser, ønsker og erfaringer gjennom samtaler/observasjoner med den enkelte og samtaler med familienettverket.
3. Kartlegge aktuelle organisasjoners innhold, rutiner og struktur.
4. Gjøre et valg av organisasjon.

5. Samtaler med ansvarlige i organisasjonen for å diskutere muligheter for en sosial inkludering.
6. Lage en plan for inkluderingen hvor forventninger avklares. En person i organisasjonen får en oppgave som tilrettelegger.
7. Tiltaket evalueres av bruker, prosjektoppfølger, ansvarlig i organisasjonen og tilrettelegger. (Christensen og Midtsundstad 2002)

Dagens politiske målsetninger må sees i lys av at vi innenfor helse- og sosialsektoren har gått fra et reduksjonistisk paradigme mot et nytt som bygger på normalisering (Kristiansen 1994). Bruk av tradisjonelle støttekontakter og ulike former for segregerte tjenestetilbud overfor funksjonshemmede har vært mye brukt når enkeltpersoner søker bistand fra det offentlige knyttet til ønske om en mer meningsfull fritid. Disse tilbudene kan en også velge å se i et kritisk perspektiv som en tendens knyttet til at vi innretter tjenester slik at brukers problem knyttet til sosial integrasjon privatiseres. Kristiansand kommune har som mange andre kommuner innrettet hjelpetilbudet på en måte som i sin praksis fører til at samfunn tas for gitt, og tilpasningsproblemer hos den enkelte føres bevisst eller ubevisst tilbake til individuelle egenskaper, valg eller uheldige familieforhold (Dalsgaard 1995:98). I møte med mange mennesker med ulike bistandsbehov synes den selvopplevde manglende mestring å være en viktig faktor som hindrer den enkelte for å delta på ordinære arenaer knyttet til fritidsarenaen. I arbeidet med å kartlegge ønsker, muligheter og begrensninger er dette et forhold som kommer frem i ulik grad overfor alle de 19 personene som fikk et tilbud gjennom prosjektet "fritid med bistand". For å kunne arbeide for å inkludere enkeltmennesker er det nyttig at alle aktører kjenner til innholdet i normaliseringsteorien og VSR-teori. Kunnskapen bak målsetningene er viktig for å skape engasjement for alle som skal bidra i prosessen. Vi vektlegger dette gjennom på ulike måter å sikre at deltakeren, aktuelle pårørende, sentrale personer i organisasjonene og saksbehandlere i kommunen har kunnskap om normaliseringsteori, VSR-teori og metoden «fritid med bistand». Informasjonen må formidles på ulike måter. Overfor brukere erfarer vi at denne kunnskapen må vises gjennom det praktiske arbeidet. Teorier får først en betydning for enkeltmennesker når den anvendes i praksis slik at den gjenspeiler seg i det konkrete arbeidet. For brukeren og tilretteleggeren gir ofte en teoretisk utlegging en opplevelse av at det her er mye de må sette seg inn i og forstå som kan fremmedgjøre hele prosessen. Vi må derfor som saksbehandlere gjennom arbeidsprosessen vise konsekvensene av denne tenkningen i handlingen. Vi erfarer på denne måten at aktørene blir mer bevisste på sin oppgave, og at det blir lettere å jobbe mot et felles mål. Som respons på en innføring i normaliseringstankegangen sa en mannlig leder i en ungdomsklubb det slik, sitat:

«Vi har tidligere tatt imot mange ungdommer med ulike problemer, men vi har ikke fått vite noe på forhånd. Det er første gang vi blir spurt av kommunen og fått en slik henvendelse. Opplever dette som en verdsetting av arbeidet vi gjør. Slik som dette er lagt opp gir det oss en bedre mulighet til å hjelpe han. Vi vil satse 100 prosent på at gutten skal trives og gli inn i gruppa».
(Midtsundstad 2003)

Metoden «fritid med bistand» er et bidrag til å gi funksjonshemmede et likeverdig fritidstilbud med befolkningen for øvrig. Vi tror at idealer om inkludering og normalisering på fritidsarenaen kan realiseres gjennom fornyelse av dagens virkemidler og utvikling av nye. I vårt individualistisk orienterte samfunn velger ingen mennesker fullstendig fritt. De fleste velger ut i fra det som er vanlig og ansett som akseptabelt (Martinussen 1988, Kristiansen 1994). Idealene knyttet til målsetningen om full deltakelse og likestilling synes å bygge på

integrasjonsteorier som legger vekt på et verdifelleskap i samfunnet. Når vi i norsk sosialpolitikk legger så stor vekt på at alle skal få delta på de ordinære arenaene knyttet til kultur- og fritidsaktiviteter, handler dette om at ikke alle i samfunnet har like muligheter til selvrealisering av ønsker og behov på dette felt. Noen mennesker synes alltid å bli undertrykket, og vi må erkjenne at samfunnet preges i ulik grad av interesseforskjeller.

Alle organisasjoner utvikler sin spesielle kultur. I metoden «fritid med bistand» vektlegges betydningen av kartlegging av organisasjoners innhold, rutiner og struktur. Dette er helt avgjørende for å finne frem til alternativer som innfrir deltakerens ønsker, behov og forutsetninger. Sentralt i dette arbeidet gjøres en avklaring av om personen vil ha muligheter til å få en verdsatt sosial rolle. Et eksempel på en slik prosess er Stian på 7 år med Tourette syndrom og ADHD. Han hadde av flere interesser lyst til å begynne å kjøre motorsykel. Kartleggingen avdekket at foreldrene også delte denne interessen. De informerte i den sammenheng at de i garasjen hadde en motorsykel stående som de ofte dro på turer med. Deres interesse og engasjement gjorde oss også sikre på at de kunne følge opp en slik aktivitet som ofte krever mye foreldreinnsett både gjennom deltakelse på treninger og dugnad. Stian trengte en individuell opplæring og et strukturert opplegg hvor målsetningen hele tiden måtte knyttes opp mot opplevelse av mestring. Videre måtte aktiviteten ikke ha et sterkt fokus på konkurranse. Med disse ønskene startet vi kartleggingen av ulike klubber. Vi kom fram til at motorsportsgrenen trial passet Stian best, og valget av klubb ble gjort med bakgrunn i ønskene vi hadde avdekket i kartleggingen¹ for å gi Stian best mulig forutsetninger for å oppnå en verdsatt sosial rolle i en aktivitet han kunne trives og lykkes i (Midtsundstad 2004).

Det handler hele tiden om å finne muligheter og løsninger på utfordringer knyttet til den enkelte deltaker i aktuelle organisasjoner. Knut er et godt eksempel. Han er i dag på et rekrutteringslag for juniorer i en av Norge's eliteseriekubber i bowling. Denne plassen har han fått ene og alene grunnet sine sportslige resultater. At Knut er lettere utviklingshemmet med finmotoriske problemer som viser seg i vanskeligheter knyttet til å skrive, knyte skollisser osv. trenger ikke å være noe problem i denne idretten. En trenger ikke slike kunnskaper for å bli en elitespiller i bowling på nasjonalt eller internasjonalt nivå. Knut ble møtt av en tilrettelegger som så hans muligheter og som ville bidra til å realisere hans ønske om å lære å bowle. Den gjensidig tillit de ga hverandre la grunnlaget for en sportslig og sosial fremgang. Knut fikk hjelp til å se sitt eget mestringspotensiale og tilretteleggeren mobiliserte disse ressursene gjennom praktisk trening.

I forhold til enkelte deltakere kan det være vanskelig for eksempel å finne fram til hva de ønsker seg, eller personen mangler tro på at dette kan lykkes. Vi erfarer derfor at denne metoden for enkelte ikke er det rette tjenestetilbudet. I en arbeidsprosess fram mot inkludering i en frivillig organisasjon, kan vi ikke organisere oss bort fra det faktum at deltakeren selv må delta aktivt i prosessen. Vi er opptatt av å få erfaringer som kan gi oss bedre kunnskap om hva som skal til for å inkludere enkeltpersoner i ordinære fritidsorganisasjoner. Vi mennesker er sosiale aktører, og derfor er det nyttig å gjøre seg godt kjent med deltakeren sine drømmer, motivasjon, ferdigheter, interesser, erfaringer og pågangsmot. I vårt arbeid definerer vi dette som suksesskriterier for å nå målet om sosial inkludering. Kartleggingen gir oss kunnskap om hvor vi eventuelt må legge inn arbeidsinnsatsen. Vi erfarer at veien fram mot inkludering må gå i flere etapper. Alle trenger en modningsprosess. Personer som aldri tidligere har deltatt i en organisert fritidsaktivitet, eller som har dårlige erfaringer knyttet til tidligere deltakelse, vil ha et annet utgangspunkt enn personen som opplever behov kun for hjelp til fysisk

---

¹ I dette arbeidet benyttes et eget kartleggingsverktøy.

tilrettelegging i aktiviteten grunnet en bevegelseshemming eller en økonomisk støtte til utstyr for å kunne delta i en ønsket aktivitet. Vår oppgave blir etter beste evne å gi «like muligheter» for alle. Det er også viktig å få avklart om vi er i stand til å kunne realisere den enkeltes ønsker og behov tidlig i prosessen. Vi må være ærlige overfor deltakeren og tydeliggjøre hva som er mulig. I enkelte saker vil det være faglig uforsvarlig å sette i gang en prosess med metoden «fritid med bistand». Det er viktig at vi er rimelig sikre på at vi kan lykkes før vi setter i gang med inkluderingsprosessen, så vi ikke skaper tapsopplevelser for den enkelte (Midsundstad 2003)

I organisasjonene vi kartlegger har vi på samme måte kommet frem til tre suksesskriterier. Organisasjonen må ha tilstrekkelige ressurser, fokus på muligheter og en entusiastisk holdning. Disse tre kriteriene mener vi er forutsetninger for å sikre deltakerne en inkludering som gir muligheter for en verdsatt sosial rolle. Vi opplever det ikke forsvarlig å gå inn i et samarbeid med organisasjoner når disse forhold ikke er til stede. I en organisasjon var styret svært opptatt av å ta godt i mot en deltaker, men da vi skulle finne fram til et medlem som kunne ta på seg ansvaret med å være tilrettelegger for vedkommende, var det ingen som var villige. Vi erfarer at det er et krevende arbeid å finne fram til et aktuelt tilbud, og det er ikke alltid at vi klarer å finne en organisasjon som kan dekke deltakerens ønsker og behov.

Underveis i vårt arbeid har begrepet tillit fått stor oppmerksomhet. Uten at det skapes tillit mellom alle sentrale aktører vil vi ikke kunne nå noen av våre mål. Tillit er et viktig suksesskriterie i dette inkluderingsarbeidet. Det er derfor i arbeidet med Fritid med bistand viktig å se nærmere på hvordan vi skal forstå dette begrepet. Tillit er viktig i alle former for inkluderingsarbeid. Tillit er det som danner grunnlag for at vi kan få til sosial inkludering på ulike arenaer. Det er videre en forutsetning for at vi kan gi hverandre verdsatt sosial rolle. I dette paper tas utgangspunkt i Niklas Luhmann og Knud Eilert Løgstrup sin forståelse av dette sentrale tillitsbegrepet.

Introduksjon av tillitsbegrepet hos Luhmann.

Sosiologen Niklas Luhmann er opptatt av at tillit har en grunnleggende betydning for hvordan vi kan leve våre liv. Han uttrykker det slik at vi uten tillit ikke kunne forlate vår seng om morgenen. Ubestemt angst og lammende redsel ville overmanne oss. Det kunne ikke engang formuleres en bestemt mistillit som grunnlag for mulige forhåndsregler. Siden dette forutsetter at det i andre sammenhenger har tillit (Luhmann 1999:31). Tillit dannes i et interaksjonsfelt som blir influert av både psykiske og sosiale systemdannelser. Luhmann bruker et alment teorispråk og benytter begreper som system, omverden, funksjon og kompleksitet så abstrakt at de kan fortolkes både psykologisk og sosiologisk. I dette arbeidet henter han ideer fra Parson (Luhmann 1999:34).

Tillit kan i følge Luhmann bare vinnes og opprettholdes i nåtid. Tillitens problem består i at fremtiden inneholder langt flere muligheter enn det som kan aktualiseres i nåtiden og dermed overføres til fortiden. Dette gir en uvisshet om hva som vil skje. Fremtiden overskrider menneskets forestillingspotensiale. Vi må i tråd med dette leve med en fremtid som hele tiden er overkompleks (Luhmann 1999:43). Vi må hele tiden redusere kompleksiteten etter vår nåtids målestokk. Luhmann ser videre fortrolighet og tillit som komplementære midler for å redusere denne kompleksitet. De er som fortid og fremtid kjedet sammen.

Tillit kan bare foreligge når den tillitsfulle forventningen gir det ønskede utslag som følge av en beslutning. Det vil ellers bare handle om noe som kan defineres som et håp. Luhmann kommer i denne omgang med følgende eksempel, sitat:

”Når en mor overlader sit barn til en babysitter for en aften, har hun mange forhåbninger på samme tid: At alt går godt, at pigen er sød ved den lille, ikke forstyrrer barnets søvn med for høj musik etc. Hendes tillid strækker seg kun til hendelser, ved hvis indtræden hun ville fortryde sin beslutning om i det hele taget at gå du og overlade barnet til en anden. Tillid relaterer sig altså hele tiden til kritiske alternativer, hvor skaden ved tillidsbrud kan være større end den fordel, som bliver vundet ved at udvise tillid”.

(Luhmann 1999:60)

Når barnet har konstituert sitt eget selv i differansen mellom jeg og du, må det avlære sin første nesten umotiverte tillit og finne en ny art tillit som tar hensyn til denne differensieringen. I læreprosessen blir adskillelsen mellom jeg og du ikke drevet ut i det ekstreme i absolutt forskjellighet. Snarere blir du et ”annet jeg”. Den lærende slutter fra seg selv til andre og er gjennom dette i stand til å alminneliggjøre sine erfaringer med andre. Luhmann trekker her inn G. H. Mead sitt aspekt på løpende læring av ens eget selv gjennom erfaringer med andre (Luhmann 1999:71).

Luhmann er opptatt av at tillit springer ut fra en illusjon (Luhmann 1999:71). Om vi vil oppleve tillit er et sjansespill (Luhmann 1999:62). Han nevner allikevel noen generelle forutsetninger som ofte vil være til stede når tillit oppfylles. Fortrolighet med tillitspersonen er en vesentlig faktor. Man har raskere tillit til den man er fortrolig med enn en fremmed. Vi kan heller ikke ha tillit til kaos. I tråd med hans syn på tillit erfarer vi si at potensialet for inkludering gjøres mulig i samme omfang som tilliten vokser. Denne prosessen krever innsats fra begge sider og kan bare sikres ved at partene vil delta. Ingen kan forlange tillit. Tillit må gis og tas imot. I tillitsrelasjonen som utvikles vil en type kapital åpne for flere muligheter for mer vidtrekkende handlinger (Luhmann 1999:115).

Luhmann er opptatt av at vi må ta fortrolighet i betraktning når vi snakker om tillit og mistillit. Han tegner i den sammenheng et bilde av at vi kan gå fra forutgitt fortrolighet over til tillit eller mistillit, fra mistillit over til tillit, eller fra tillit over til uproblematisk fortrolighet (Luhmann 1999:127). Slike bevegelser gjør det helt nødvendig å bruke ulike strategier for kompleksreduering. På spørsmål om hvordan et system må være organisert internt for å være i stand til og parat til å yte tillit gir Luhmann følgende svar. Sosiale system og enkeltpersoner er bedre rustet til å gi tillit når de råder over en indre sikkerhet. Dette blir en slags selvsikkerhet som setter dem i stand til å imøtese mulige skuffelser av tillit med fatning uten allerede ved den forestilte mulighet for skuffelse gjøre det til handlingsgrunnlag. Han presenterer i denne sammenheng ligningen: Selvsikkerhet = tillitsberedskap som en antagelse (Luhmann 1999:135).

Introduksjon av tillitsbegrepet hos Løgstrup.

Teologen og filosofen Knud Eilert Løgstrup er opptatt av at vi som mennesker møter hverandre med en naturlig tillit. Dette gjelder både personer vi kjenner godt, men også den som fremstår som helt fremmed for oss (Løgstrup 2000). Det skal spesielle omstendigheter til for at vi møter den fremmede med mistillit, sitat:

”Vi ville simpelthen ikke kunne leve, vårt liv ville visnet og blitt forkrøplet hvis vi i utgangspunktet møtte hverandre med mistillit, tiltrodd den andre å stjele og lyve, forestille seg og føre oss bak lyset”.

(Løgstrup 2000:1).

Det å vise tillit betyr å utlevere seg og for Løgstrup er dette en av flere livsytringer som ytrer seg om det mellommenneskelige liv (Kristiansen 2002:77). Derfor reagerer vi også så voldsomt når vår tillit blir misbrukt. Tillit i elementær forstand hører enhver samtale til. I den rene samtale utleverer man seg, noe som viser seg i at det i og med selve tiltalen stilles en bestemt fordring til den andre. Løgstrup er opptatt av at all samtale foregår i en slik grunnleggende tillit (Løgstrup 2000:36). I hans tekster legges det vekt på at menneskelivet er innrettet slik at vi er innfelt i noen strukturer som har status av å være en skaperordning som bringer inn et normativt element for hvordan tillit kan oppfattes som vi ikke finner hos Luhmann (Kristiansen 2002:79).

Løgstrup skildrer tillit slik at vi legger noe av vårt liv i andres hender, sitat:

”Tilliten er ikke opp til oss. Den er gitt. Livet vårt er nå engang uten vår medvirkning skapt slik at det ikke kan leves på en annen måte enn det ene mennesket utleverer seg i et annet menneskes hånd i vist eller ønsket tillit (Løgstrup 2000:39).

I motsetning til Luhmann ser ikke Løgstrup mistillit som jevnbyrdig med tillit siden han trekker inn tillit i en skaperordning. Han mener derimot at det ofte er en forbeholden tillit vi som mennesker viser hverandre. Vi reserverer oss og slipper oss ikke løs i tilliten. Selv ikke når vi står overfor nød og hjelpeløshet blir tilliten uforbeholden. Det foregår i dette en nedskrivning av tilliten som vises. I dette ligger også i hensynet til å ta vare på den andre sitt liv. Løgstrup beskriver dette derimot som helt nødvendig for at vi skal kunne beskytte oss selv i samvær med andre mennesker (Løgstrup 2000:40). Barn er derimot ikke i stand til å vise en slik forbeholden tillit. For å kunne nøye seg med dette, må man lære seg å reservere seg. Man må reservere seg bevisst og slik selvbeherskelse har barnet nettopp ikke lært. Dette fører til at skuffende tillit, utrygghet og usikkerheten som følger av at dette får større konsekvenser for barn enn voksne (Løgstrup 2000:36).

Vi er som mennesker stilt overfor en fordring om å ta vare på den andres liv. Denne verdikarakteren er ikke blitt til som et resultat av jeg`ets vurderinger. Tillitens verdier springer ut av fenomenet selv. Løgstrup ser ikke på tillit som et nøytralt fenomen som vi fritt kan forstå enten positivt eller negativt (Kristiansen 2002:79). Løgstrup snakker om en sannhet som finnes i fenomenene. Han gir uttrykk for en sannhet som må leves og etterprøves i eget liv. Et viktig sannhetskrav for alle fenomener er at de tåler åpenhet. Dette er ikke en form for sannhet som man teoretiserer over. Tillitsfenomenet stiller med bakgrunn i dette mennesket overfor et krav til samhörighet og fellesskap (Kristiansen 2002:80).

Løgstrup beskriver at ved et mellommenneskelig samvær preget av usikkerhet, så vil partene ofte danne seg bilder av hverandre som normalt vil bryte sammen ved den andre partens nærvær. Det betyr ikke bare at bildet korrigeres eller justeres, men faktisk at nærværet og bildet blir uforenelig. Den andres nærvær sprenger inngrodd mistillit og kulde (Kristiansen 2002:82). Tillitens fordring er av en slik art at mennesket må sette seg selv inn og på den måten bli deltaker i noe felles menneskelig (Kristiansen 2002:104). Tillit kan på denne måte sies å åpne for samhörighet og fellesskap mellom mennesker.

Drøfting av tillit sin betydning i første møte mellom bruker og tilrettelegger.

Allerede i det første møte mellom brukeren og saksbehandleren fra kommunen som presenterer arbeidsmetoden ”fritid med bistand” er det viktig å legge vekt på å utvikle et tillitsforhold som kan danne grunnlag for samarbeidet om brukeren opplever dette som et ønsket tiltak for seg selv. I denne sammenheng legger vi vekt på å sette av god tid til møtet

og formidle at deltakelsen vil være et teamarbeid hvor brukeren selv kan styre fremdriften. Vi inviterer på denne måten til samhørighet og fellesskap i tråd med Løgstrup sin beskrivelse av hvordan et ansikt til ansikt møte kan legge grunnlag for et tillitsforhold. Vi erfarer at det ikke er forsvarlig å gå videre i arbeidsprosessen før vi har utviklet dette tillitsforholdet. Dette kan sammenlignes med det samme avhengighetsforholdet som vi ser ved klatring hvor den som klatrer må ha 100% tillit til sikringen som gjennomføres på vei opp fjellveggen. Saksbehandleren som skal lede brukeren gjennom inkluderingsprosessen må på samme måte vise seg fortjent til å være tillit verdig som den som kan sikre denne ferden på vei mot en ønsket fritidsaktivitet. Like viktig er det å forsikre brukeren i at han eller hun underveis kan avbryte prosessen.

Når den aktuelle fritidsorganisasjonen er valgt er utfordringen å finne frem til en tilrettelegger. Denne personen som skal fungere som bindeledd mellom den enkelte deltaker og organisasjonen. Tilretteleggeren skal være medlem av organisasjonen deltakeren skal bli en del av. Personen har et spesielt ansvar for å følge opp deltakeren. Utvelgelsen av denne personen gjøres i samarbeid med den aktuelle organisasjonen. Her tas det hensyn til at vedkommede skal matche deltakerens ønsker og ha de kvalifikasjoner og ressursene som vi forventer kreves for å oppnå den ønskede inkluderingsprosessen. Kommunens saksbehandler samarbeider nært med brukeren i denne viktige prosessen, men det er først i møte med personen som har sagt seg villig til å ta utfordringen som tilrettelegger at brukeren tar sin beslutning om deltakelse. Tilretteleggeren har allerede før dette møte fått en innføring i målsetningen med arbeidsoppgaven han eller hun skal utføre og har allerede fått saksbehandlerens tillit til å kunne gjennomføre dette oppdrag.

Brukeren sitt første møte med tilretteleggeren avtales og det er i denne sammenheng viktig å planlegge hvor møtet skal holdes. Enkelte opplever det som best at dette skjer hjemme, på en spesiell kafe eller i lokalene hvor aktiviteten drives. I møtet mellom bruker og tilrettelegger gis det anledning til å vise tillit. Brukeren og tilretteleggeren blir i denne situasjonen utsatt for en gjensidig vurdering. Det er derfor viktig at tilretteleggeren medbringer det Luhmann beskriver som ”risikofylt forut-ytelse” inn i samtalen (Luhmann 1999:86). Denne prosessen krever innsats fra begge parter og kan bare sikres ved at begge vil delta. Ingen kan forlange tillit. Den må gis og tas imot. Det er derfor viktig at det ikke stilles krav. Vi erfarer i tråd med Luhmann og Løgstrup sin tenkning at tillit oppstår i interaksjonen. Gjennom våre erfaringer ser vi at tillit trenger tid til å utvikle seg, og derfor er det viktig å gi brukeren kjennskap til at denne prosessen har en tidsdimensjon. I samtaler med mange av brukerne snakker vi om hva som skal til for å få tillit. For mange er det nyttig å reflektere over dette i samtaler med sin tilrettelegger i aktiviteten slik at han eller hun kan opptre tillitsverdig og dermed også tillitsvekkende overfor andre medlemmer i organisasjonen.

Tilretteleggerens presentasjon av sin organisasjon og aktivitet blir lyttet til av brukeren som gjerne vil bli en del av dette nettverket. De fleste brukerne kommer raskt frem med sine betenkeligheter som ofte går i retning av å ikke kunne strekke godt nok til. Brukeren har i sin fremtidstenkning tenkt på mange muligheter og umuligheter som tilretteleggeren ofte kan gi klare svar på. Svarene virker i tråd med Luhmann kompleksreducerende når tilretteleggeren kan fortelle hvordan dette kan løses i nåtid. Videre får brukeren ofte erfare at de betenkelighetene han eller hun kommer frem med ikke oppfattes som merkelige. Ofte kan den tiltenkte tilretteleggeren komme med betryggende svar som viser brukeren at han eller hun ikke er den første som har tenkt slike spørsmål. Svært ofte kommer brukeren underveis i samtalen med spørsmål eller kunnskaper knyttet til om det handler om fotball, sjakk, karate eller breakdans som det aldri har vært aktuelt å diskutere med meg som saksbehandler med

lite aktuell fagkunnskap. Det er en fantastisk opplevelse å få delta i disse møtene hvor to fremmede med forventninger til hverandre ofte etter kort tid vinner hverandres sympati og blir fortrolige. De får bekreftet at de deler en felles interesse. Erfaringene synes å stemme med Løgstrup sin beskrivelse av tillit hvor han er opptatt av at vi møter hverandre med en naturlig tillit. En skaperskapt ordning som har ligget der fra tidenes morgen (Løgstrup 2000). I tråd med Løgstrup sine refleksjoner danner kommunikasjonen grunnlag for en forbeholden tillit som gir grunnlag for å virkeliggjøre den konkrete inkluderingsprosessen i aktiviteten.

I mange fritidsaktiviteter vil alle nybegynnere ha behov for en opplæring. Mange av tilretteleggerne har mye erfaring med å formidle denne nødvendige kunnskapen. De har på forhånd fått kjennskap til det brukeren har gitt sin saksbehandler lov å formidle. Tilretteleggerne kan sees på som profesjonelle utøvere av sin fritidsaktivitet og presenterer en plan for hvordan de tenker seg at opplæringen kan gjennomføres. På denne måten foregår det en kompleksreduisering. Vi er opptatt av at alle skal bli møtt slik at de opplever å få "like muligheter". Hva dette innebærer må individuelt tilrettelegges for den enkelte. Alle brukere i Kristiansand kommune får "fritid med bistand" som et alternativ til et tradisjonelt støttekontaktvedtak. De har av ulike årsaker et bistandsbehov som det er svært viktig å ta tak i tidlig i kartleggingsfasen. Vi har alle våre begrensninger, og det er derfor viktig å finne frem til aktuelle fritidsaktiviteter som kan muliggjøre at den enkelte kan lykkes.

Agderforskning har gjennomført en brukerevaluering som de har gitt tittelen "Det lille ekstra". Gjennom brukerne og pårørende sine egne uttalelser viser de selv bredden i hvordan tilretteleggingen kan fungere fra tilretteleggere som kan ha et spesielt ansvar "i kulissene" uten at deltakeren eller øvrige medlemmer av organisasjonen opplever funksjonen som noe "spesielt tilrettelagt". Dette kommer til uttrykk i rapporten på ulike måter, sitat:

"Det mest positive med Fritid med bistand er at en egentlig ikke legger merke til det (mor til gutt)".

"Når jeg er på trening tenker jeg ikke på at det er Fritid med bistand som har ordnet det (gutt)"

"Jeg synes ikke det er plagsomt at jeg er der gjennom Fritid med bistand. Det har vært positivt, jeg har blitt tatt som den jeg er av de andre (ung mann)".
(Stalsberg Mydland 2004:24-25)

Mange brukere og pårørende setter pris på at bistanden gis på en slik måte. Det er i grunn få som synes det er ønskelig å føle seg annerledes. Mange gir også i den overnevnte brukerevalueringen uttrykk for at deltakelsen gjennom "fritid med bistand" har hatt betydning for dem, sitat:

"Jeg er mye mer engasjert nå enn tidligere. Jeg liker å hjelpe til, å være nyttig. Nå er jeg faktisk veldig engasjert. Jeg har faktisk forlovet meg etter at jeg ble med i Fritid med bistand, og jeg gir noe av æren til prosjektet (mann).

"Det er i grunnen samsvar mellom våre forventninger og det vi fikk. Alt tar jo litt tid. Han hadde det ikke noe kjekt på fritiden før. Det er bedre nå, alt går bedre nå (mor til gutt)"

"Det beste med Fritid med bistand er det sosiale, det at jeg kom meg ut. Men jeg er ikke fornøyd med stedet ....".

”For meg var trailen første gang jeg følte at det var noe jeg var god i. At det var noe ikke alle andre var bedre til enn meg (gutt)”.

(Stalsberg Mydland 2004:28)

I arbeidet med å utvikle gode arbeidsmetoder som kan sikre sosial inkludering gir Luhmann oss ingen forhåpninger til å finne frem til den sikre veien for å nå dette. Tillit er og blir for han et sjansespill hvor vi aldri kan sikre oss om resultatet av våre bestrebelser fører til tillit eller mistillit. Vi kan allikevel ikke unngå å gi tilbud om slike tilbud siden tillit kun kan vinnes og opprettholdes i nåtid (Luhmann 1999). I alt inkluderingsarbeid må det ligge til grunn et tillitsforhold. Vi kan ikke utvikle arbeidsmetoder som kan sikre et slikt ønsket utfall, men vi kan gjennom å være bevisst på dette legge forholdene til rette for at den ønskede tilliten skal ha de beste forutsetninger. Videre er det viktig å gjøre brukeren og aktører fortrolig med at vi ikke alltid kan forvente at samhandling vil resultere i et tillitsforhold. På denne måten kan dette bli til gode livserfaringer for den enkelte.

Løgstrup har en helt annen innfallsvinkel i sin presentasjon av tillitsbegrepet. Han ser mennesket i en skaperordning hvor tillit er et av flere elementer. Vi er skapt slik at vi ikke kan leve på en annen måte enn at vi utleverer oss i hverandres hånd i vist eller ønsket tillit. Han er opptatt av at vi har et gjensidig ansvar for å ta vare på hverandre liv. Tillit er i denne sammenheng ikke et nøytralt fenomen slik Luhmann beskriver det som noe vi kan forstå som positivt eller negativt. Både Luhmann og Løgstrup deler oppfattelsen av at mennesker ikke kunne leve sammen i et samfunn uten å ha evnen til å utvikle tillitsforhold til hverandre. I arbeidet med å medvirke til sosial inkludering for mennesker som trenger bistand fra andre i denne prosessen gir disse to beskrivelsene en samlet god beskrivelse for å forstå fenomenet tillit som vi kanskje ikke i stor nok grad har vært bevisst på som et sentralt element.

Tillit er et komplekst og sammensatt fenomen som det ikke er enkelt å definere. Det er heller snakk om ulike tillitsvarianter slik vi finner dem hos Luhmann og Løgstrup (Kristiansen 2002:235). Når vi erfarer at det ofte oppstår et umiddelbart tillitsforhold mellom bruker og tilrettelegger i deres første møte, er dette et uttrykk for at de lukker hverandre inn i sine liv. De finner en gjensidighet som gjør det mulig å utvikle en identifikasjon med hverandres håp og forventninger. Tilliten legger grunnlag for noe nytt. Endringen gir partene muligheter til å se glimt av det unike og egenartede ved hverandre. Tillit gjør det mulig at man våger å slippe seg løs (Kristiansen 2002). Enkelte ganger erfarer vi at det utvikler seg en forbeholden tillit som kan føre til at brukeren trenger mer tid før han eller hun er klar for å gå videre. Vi må hele tiden være åpen for at enkelte kan ha vanskeligheter med å åpne seg for den andres invitasjon gjennom å ta den risikoen dette faktisk innebærer. Tidlig i kartleggingsfasen er det derfor også viktig å klargjøre sammen med den aktuelle bruker om ”fritid med bistand” er det rette verktøy for å muliggjøre en enkelte sine ønsker, behov og drømmer knyttet til fritidsarenaen. For flere har en slik runde bevisstgjort dem at det de ønsker og har behov av er en støttekontakt eller at de ønsker å delta i en segregert fritidsaktivitet i regi av fritidsetaten. Vi har som mennesker ulike forutsetninger og behov. Beklageligvis erfarer vi derimot at tjenesteytere eller pårørende tar valg på vegne av brukeren. Tjenesteapparatet i kommunene står derfor overfor en utfordring om å utvikle tjenester hvor tjenestemottakere kan påvirke sitt eget tilbud. Alle innbyggere må bli møtt med anerkjennelse i forhold til at de har rett til å bestemme over eget liv (Midtsundstad 2003).

Avslutning.

I Norge har vi en overordnet sosialpolitisk målsetning om full deltakelse og likestilling for alle funksjonshemmede på fritidsarenaen. Om vi skal ha et realistisk mål om å nå en slik målsetning trenger vi nye arbeidsmetoder som systematisk kan hjelpe enkeltpersoner med ulike bistandsbehov i prosessen for å nå denne målsetning. Kristiansand kommune har gjennom metoden "fritid med bistand" gitt et bidrag som i fremtiden forhåpentligvis kan være et av flere alternativer som kan bidra til at flere av oss kan delta på den ordinære fritidsarenaen.

Alle ordinære fritidsorganisasjoner kan beskrives som sosiale fellesskap som baserer sin eksistens på tillit. I dette paperet er tillit redegjort for med utgangspunkt i Luhmann og Løgstrup sine forståelser av begrepet. De er begge opptatt av at tillit er noe alle mennesker har et medfødt behov for, som bare kan realiseres i forholdet til andre mennesker. I vårt arbeid med "fritid med bistand" har vi fått økende forståelse for at tillit er en viktig faktor for å lykkes. Tillit er derfor et begrep som kan gi et nytt fokus på arbeidet med metoden "fritid med bistand" og kanskje også forståelsen av viktige forutsetninger for inkluderingsarbeid. Jeg vil avslutningsvis oppfordre til videre diskusjoner om tillit som forutsetning for sosial inkludering.

Litteraturliste.

- Christensen, Randi Lilletun og Midtsundstad, Anders (2002): Fritid med bistand – en alternativ metode til bruk av tradisjonelle støttekontakter. Botnen Eide, Solveig (red): Sosionomen i sør. Sosialt arbeid som fag og yrke. Skriftserien nr. 95. Høyskolen i Agder.
- Dalsgaard, Odd Steffen (1995): Sosialt nettverk, sosial integrasjon og psykisk helse. Fyrand, Live (red): Perspektiver på sosialt nettverk. Universitetsforlaget.
- Kristiansen, Aslaug (2002): Tillit og tillitsrelasjoner i en undervisningssammenheng.- med utgangspunkt i tekster av Martin Buber, Knud E. Løgstrup, Niklas Luhmann og Anthony Giddens. Avhandling til dr. polit. graden. Universitetet i Oslo.
- Kristiansen, Kristjana (1994): Normalisering og verdsettning av sosial rolle. Kommuneforlaget.
- Luhmann, Niklas (1999): Tillid – en mekanisme til reduktion af social kompleksitet. Hans Reitzels Forlag.
- Løgstrup, Knud Eilert (2000): Den etiske fordring. Cappelen
- Matinussen (1988): Sosiologisk analyse. En innføring. Universitetsforlaget.
- Midtsundstad, Anders (1998): Men hvordan er fritiden ? Embla nr. 9.
- Midtsundstad, Anders (2000): Fritid med bistand. Sor-rapport nr. 1.
- Midtsundstad, Anders (2003): Bedre fritid, bedre liv. Embla nr. 5.
- Midtsundstad, Anders (2004): Stian vil kjøre trail og Knut vil være med på bowling. En metode for inkludering av barn og ungdom. Tidsskrift for psykisk helsearbeid (trykkes høsten 2004).
- Mydland, Trond (2004): "Det lille ekstra". Brukererfaringer fra Kristiansand kommunes prosjekt "Fritid med bistand – en alternativ metode til bruk av tradisjonelle støttekontakter". Prosjektrapport nr 20/2004. Agderforskning.